

UOT 17.342.7

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BİOETİKANIN İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ

*fil.f.d. Qəmər Cavadlı,
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini
haci_xanim1960@yahoo.com*

XÜLASƏ

Bioetika fəlsəfi fikrin yeni başlanğıc nöqtəsini təşkil edən elm sahəsidir. Onun formalaşması və inkişafı ümumilikdə ənənəvi etikanın və əlahiddə olaraq tibbi etikanın transformasiyası ilə sıx əlaqəlidir. Bioetikaya olan maraq, hər şeydən əvvəl, müasir cəmiyyətdə insan hüquqlarına, yeni texnologiyaların və tibbi vasitələrin insanlar üzərində sınıanmasına yönəlmiş qlobal ictimai marağın göstəricisidir ki, bu da özlüyündə ciddi hüquqi və mənəvi tənzimlənmə tələb edən bir sıra problemlər əmələ gətirmişdir.

Bu gün müasir bioetika bir-biri ilə sıx əlaqədə olan bəzi fəaliyyət sahələrini əhatə edir. Hər şeydən əvvəl, bioetika - biotibbi sahədə elmi-texniki inkişafın səbəb və nəticələrini araşdıran fənlərarası tədqiqatlar sistemidir. Hazırkı dövrdə bəşəriyyət qarşısında qaldırılan problemlərin həlli ilə həkimlər, bioloqlar, filosoflar, ilahiyyatçılar, hüquqşünaslar, psixoloqlar, politoloqlar və digər ixtisas sahibləri məşğul olurlar. İkincisi, akademik araşdırmalar və təhsil sistemidir. Günümüzdə dünyanın bir çox ölkələrində Bioetika fənni kurs şəklində uşaq bağçalarında, məktəb və liseylərdə, universitetlərin tibbi, bioloji, fəlsəfə, hüquq, ilahiyyat və digər fakültələrində tədris olunur. Üçüncüsü, bioetika geniş inkişaf edən ictimai dəyərlər institutudur. Buraya BMT, UNESCO, İSESCO, Avropa Şurası, Dünya Səhiyyə Təşkilatı və s. kimi beynəlxalq qurumlar, dövlət və ictimai strukturlara aid milli təşkilatlar, regional və lokal xarakterli etika komitələri daxildir.

Azərbaycanda bioetikaya münasibət ölkəmiz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra, yəni keçən əsrin 90-cı illərindən etibarən formalaşmağa başlamışdır. Bioetikanın Azərbaycanda inkişafına dəstək verən beynəlxalq qurum UNESCO-dur. Bioetika sahəsində etik və hüquqi normaların hazırlanması, elmi tədqiqatların və araşdırmaların aparılmasında Azərbaycan digər ölkələrə nisbətən bir qədər geridədir. Belə ki, xəstə hüquqları, məlumatlandırılmış razılıq, ölüm hallarının araşdırılmasına yanaşmalar, həkimlərin əzcəçiliq biznesi ilə əlaqələrinin etik və hüquqi tərəfləri sahələrində ölkəmizdə hələ

də heç bir ciddi elmi araşdırma və yaxud tədqiqat aparılmamışdır. Eyni zamanda, Azərbaycanda bioetika sahəsinə yönələn ictimai, siyasi və elmi fəaliyyətlər sırasına dini aspektləri əlavə etmək unudulmuşdur, halbuki bir sıra bioetik problemlər bilavasitə dini və milli-mənəvi dəyərlərin nəzərə alınmamasından irəli gəlir.

***Açar sözlər:** bioetika problemləri, dövlət proqramları, tibbi və dini etika, bioetikanın tədrisi, dini aspektlər.*

Giriş

Azərbaycanda bioetikaya münasibət ölkəmiz dövlət müstəqilliyini yenidən bərpa etdikdən sonra, yəni keçən əsrin 90-cı illərindən etibarən formalaşmağa başlamışdır. Bioetik fikrin inkişafına təkan verən amil - 1995-ci ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 41-ci maddəsində vətəndaşların sağlamlığının qorunması hüququnun təsbit edilməsidir. Mövcud maddədəki müddəaların milli qanunvericilikdə daha da genişləndirilməsi məqsədilə 1997-ci ildə “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi. Qanunda əhalinin sağlamlığının qorunması sahəsində insan və vətəndaş hüquqlarına dövlət təminatı və bu təminatla bağlı hüquqi və fiziki şəxslərin məsuliyyəti, tibbi-sosial yardımın hamı üçün mümkünlüyü, sağlamlığın qorunması sahəsində profilaktik tədbirlərin həyata keçirilməsi və s. məsələlər öz əksini tapıb. Qanunun 24-cü maddəsində konkret olaraq pasiyentin hüquqları da əks olunub.

Müasir dövrdə iqtisadi, sosial, mədəni dəyişikliklər ictimai fikrin inkişafını, pasiyentin hüquqlarının yeni reallığa əsasən gerçəkləşməsi istiqamətində əhəmiyyətli dəyişiklikləri zərurətə çevirdi. Bu gün həyata keçirilən tibbi fəaliyyətin əsasında səhiyyə sistemində baş verən kardinal dəyişikliklərdən daha geniş bəhrələnmə, müasir texnologiyaların tətbiqi zamanı yaranan problemlər haqqında məlumatlanma, həkim-pasiyent münasibətlərinin yeni müstəvidə tərəflərin əməkdaşlıq prinsipi əsasında qurulması, pasiyentə passiv bir subyekt kimi baxılmasının yolverilməz olmasının qəbul edilməsi kimi tələblər durur, pasiyentin sosial və fərdi hüquqlarının təmin olunması, müalicə prosesində qarşılıqlı dialoqa keçilməsi məsələsi gündəmə gəlir. Səhiyyə sistemində özəl sektorun yaranması, pasiyentin seçim hüququnun genişlənməsi, dünyanın aparıcı dövlətlərinin səhiyyə sistemləri, tibb mərkəzləri ilə əlaqələrin qurulması və inkişaf etdirilməsi pasiyentin hüquqlarının gerçəkləşdirilməsinə xidmət edən amillərdəndir.

Pasiyentin hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar beynəlxalq təşkilatlarda çoxsaylı sənədlər qəbul edilib (AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri 2009). Bu sənədləri imzalayan dövlətlər orada əks olunan tələbləri həyata keçirmək üçün öhdəliklər götürür, milli qanunvericiliyə müvafiq qanunlar qəbul edilir. Azərbaycan qanunvericiliyində də öz əksini tapan “Pasiyentin hüquqları haqqında Avropa Xartiyası”, “Pasiyentin hüquqlarının təminatına yardım haqqında bəyannamə”, “Pasiyentin hüquqları haqqında Lissabon bəyannaməsi” və s. kimi sənədlər mühüm əhəmiyyət kəsb edir və bioetikanın beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş təməl prinsiplərinə əsaslanır. Bu baxımdan, “Pasiyentin hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi, “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Qanunun mühüm maddəsinin müstəqil qanuna çevrilməsi beynəlxalq standartlara uyğunlaşmaq istəyindən irəli gəlir və insan hüquqlarının əhatə dairəsini daha da genişləndirir.

UNESKO-AZƏRBAYCAN ƏLAQƏLƏRİNDƏ BİOETİKA KONSEPSİYASI

Bioetikanın Azərbaycanda inkişafına dəstək verən beynəlxalq qurum UNESCO-dur. UNESCO - Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında ən mühüm addım Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1993-cü ilin dekabr ayında Fransada rəsmi səfərdə olarkən bu qurumun Baş direktoru Federiko Mayorla görüşü zamanı atılmışdır. Görüşdə tərəflər öz aralarında əməkdaşlığın genişlənməsi məsələsini və onun sonrakı inkişafının perspektiv planlarını müzakirə etmişlər.

UNESKO Nizamnaməsinin 7-ci maddəsinə görə, üzv-dövlət təhsil, elm və mədəniyyətlə məşğul olan qurumların fəaliyyətini sözügedən təşkilatın işi ilə əlaqələndirməkdən ötrü ilk növbədə Milli Komissiya yaratmaq yolu ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirməlidir. Ona görə də UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının yaradılması üçün lazımi addımlar atılmış və ümummilli lider Heydər Əliyev bununla bağlı 1994-cü il fevralın 21-də Sərəncam imzalamışdır. Bundan sonra respublikanın müvafiq nazirlik və idarələrinin rəhbərlərindən, ziyalılardan və ictimaiyyətin digər nümayəndələrindən ibarət Milli Komissiyanın 25 nəfərlik tərkibi və daimi katibliyi formalaşdırılmışdır.

UNESKO ilə Azərbaycan Respublikası arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişaf səviyyəsini nəzərə alaraq, 2005-ci il sentyabrın 15-də UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikası Milli Komissiyası ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən, UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikasının Milli Komissiyasının, o cümlədən, Bioetika, elm və texnologiyaların etikası üzrə Azərbaycan Milli Komitəsinin tərkibi müəyyənləşdirilmişdir.

Komitənin ilk sədri akademik Cəlal Əliyev olmuşdur, hal-hazırda sədr – akademik, AMEA Biologiya və Tibb elmləri bölməsinin akademik-katibi Əhliman Əmiraslanovdur. 2009-cu il 17-19 iyun tarixlərində Azərbaycan İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili Aparatının təşəbbüsü ilə “Bioetika, insan hüquqları və yeni texnologiyalar: reproduktiv sağlamlığın və ailə planlaşmasının hüquqi və etik aspektləri” mövzusunda Ombudsmanların VII Bakı Beynəlxalq Konfransı, 31 may-02 iyun 2011-ci il tarixdə isə Bakıda UNESCO-nun Beynəlxalq Bioetika Komitəsinin 18-ci sessiyası keçirilmişdir. Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və Azərbaycan Hökumətinin dəstəyi ilə UNESCO, UNESCO üzrə Azərbaycan Respublikası Milli Komissiyası və AMEA tərəfindən təşkil olunan tədbirdə 80-ə yaxın xarici qonaq, o cümlədən UNESCO-nun Beynəlxalq Bioetika Komitəsinin ekspertləri, UNESCO-nun əməkdaşları, məruzəçilər və müşahidəçilər, eyni zamanda, Azərbaycan Hökumətinin nümayəndələri, elm xadimləri, Azərbaycanda akkreditə olunan diplomatik korpusun təmsilçiləri və mütəxəssislər iştirak etmişlər. 2017-ci ildə Azərbaycan UNESCO-nun Hökumətlərarası Bioetika Komitəsinə (İGBC) 4 il müddətinə üzv seçilmişdir. İGBC-yə üzvlük ölkəmizin bioetika sahəsi üzrə nailiyyətləri barədə beynəlxalq elmi dairələrə məlumatın çatdırılmasına, digər ölkələrin alimləri ilə əməkdaşlığın yaradılmasına və təcrübə mübadiləsinə töhfə verəcəkdir.

Bioetikanın Azərbaycanda sürətlə inkişafında rolu olan qurumlardan biri də AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutudur (AMEA İnsan hüquqları institutu nəsləri 2011, 187). Təsadüfi deyil ki, 18-ci sessiya zamanı UNESCO-nun Baş ofisi İnsan Hüquqları İnstitutunda bioetikanın tədrisi prinsipləri haqqında ilk trening seminarı keçirmişdir. Məhz institutun təşəbbüsləri nəticəsində UNESCO-nun Bioetika kafedralarının Beynəlxalq Şəbəkəsinin Azərbaycan Bürosu 2010-cu ildə fəaliyyətə başlamış, postsovet məkanında ilk dəfə olaraq bioetika və tibbi-hüquq elmi ixtisası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən elmi ixtisaslar üzrə nomenklaturaya daxil edilmiş və Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq olunmuşdur. Azərbaycanda bu sahədə gələcək mütəxəssislərin hazırlanması üçün ilk dəfə olaraq 2011-ci ildə institutda digər ixtisaslarla bərabər, bu ixtisas üzrə də doktorantura və dissertanturaya qəbul nəzərdə tutulmuşdur. İnstitutun və UNESCO-nun Bioetika kafedralarının Beynəlxalq Şəbəkəsinin Azərbaycan Bürosunun digər təşəbbüsləri arasında Azərbaycan Televiziyası ilə birgə ictimai müzakirələr formatında “Bioetika” verilişinin yaradılmasını, Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialında “Bioetika və tibbi hüquq” kursunun yaradılması haqqında memorandumun imzalanmasını misal qətimək olar.

UNESKO rəhbərliyi bu fəaliyyəti yüksək qiymətləndirərək, institutun bu sahədə regionda pioner olduğunu, görülmüş işlərin fundamental xarakter daşdığını bildirmişdir.

“UNESKO-nun Bioetika Proqramının Azərbaycanda reallaşması” mövzusunda keçirilən beynəlxalq simpoziumda UNESKO-nun Bioetika kafedrasının müdiri, professor Amnon Karmi iştirak edərək, bioetika və onun müxtəlif aspektləri ilə bağlı məruzə ilə çıxış etmişdir. Xarici ekspertlərin iştirakı ilə “Azərbaycanda palliativ yardım proqramı və bioetikanın əsas prinsipləri” mövzusunda elmi-praktik seminar təşkil olunmuşdur. UNESKO-nun Beynəlxalq Bioetika Komitəsinin XVIII sessiyasında UNESKO Baş direktorunun müavini, sosial və humanitar işlər üzrə sektorun rəhbəri xanım Pilar Alvarés-Laso, UNESKO-nun Bioetika şöbəsinin müdiri xanım Dafna Feynholds, o cümlədən Bioetika üzrə Beynəlxalq Komitənin 36 ölkəni təmsil edən ekspertləri və çoxsaylı müşahidəçilər bu beynəlxalq əhəmiyyətli elmi sessiyaya qatılmışdılar (Məmmədov V., Məmmədov R., Mustafayeva A. 2011).

Növbəti tədbirlərdən biri Azərbaycanın müstəqilliyinin 20 illiyinə həsr olunmuş “Səhiyyədə hüquqi və etik məsələlər!” mövzusunda beynəlxalq konfrans və trening seminar olmuşdur. Tədbirin əsas məruzəsi Dünya Tibbi Hüquq Assosiasiyasının üzvü, ABŞ-ın Şimali Karolina Universitetinin Səhiyyə siyasəti və idarə olunması kafedrasının professoru Din Harris tərəfindən edilmişdi. Sonra 12-16 dekabr 2011-ci ildə Şərqi Avropada ilk dəfə olaraq UNESKO-nun bioetika müəllimləri üçün baza tədris proqramı üzrə trening seminar keçirməyi planlaşdırılmış və bu məqsədlə İsraildən UNESKO-nun bu sahədə əsas ekspertləri olan professor Amnon Karmi, prof. Şamuel Volfman və professor Daniella Keydar Bakıya dəvət olunmuşlar.

AZƏRBAYCANDA BİOETİKANIN TƏDRİSİ İLƏ ƏLAQƏDAR TƏDBİRLƏR

Heç şübhəsiz, hər bir elmin inkişafı, populyarlaşması onun tədrisi ilə sıx bağlıdır. Hələ 1994-cü ilin oktyabrında Cenevrədə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Bioetikanın təlim olunması məsələləri üzrə IV konfransında tədbir iştirakçıları yekdilliklə qeyd ediblər ki, bioetikanın tədrisi tibbi təhsilin ayrılmaz hissəsi olmalı və bu, bütün tədris prosesi və diplomdan sonrakı təhsil boyu məcburi və fasiləsiz şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə bütün tibb məktəblərində hökmən bioetika və tibbi hüquq kafedrası yaradılmalı, lazımı sayda müəllimlər olmalıdır. İki il sonra Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş “İnsan hüquqları və biotəbabət haqqında” Konvensiyanın qüvvəyə minməsi ilə bioetikanın prinsip və müddəaları Azərbaycan da daxil olmaqla, Avropa Şurasının üzvü olan ölkələrdə qanun qüvvəsinə minib. Bu gün bioetik və tibbi

hüquq təkcə Şimali Amerika və Avropanın deyil, eyni zamanda, Asiya, Afrika və Latın Amerikasının əksər ölkələrinin ali və tibbi təhsil müəssisələrində məcburi fənn kimi tədris edilir.

Bioetika elminin ali məktəblərdə tədrisi ilə bağlı ölkəmizdə də müəyyən işlər görülməkdədir. AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun əməkdaşları Təhsil Nazirliyində bioetikanın Azərbaycanda tədrisinin inkişafı ilə əlaqədar görüşlər keçirirlər. Nazirlik bioetikanın orta və ali tədris müəssisələrində tədris edilməsi ideyasını dəstəkləmiş, hətta “Bioetika və yeni etik çağırışlar” mövzusunda məruzənin nazirliyin əməkdaşları üçün təqdimatını da keçirmişdir. Təhsil Nazirliyində aparılmış müzakirələrdə Tibb Universitetində, hüquq və digər sosial-humanitar fakültələrdə bioetikanın tədrisinin vacib olduğu bir daha vurğulanmışdır. Bu günə qədər təbabət etikasının tədrisi yalnız Azərbaycan Tibb Universitetində təşkil olunub, lakin ekspertlərin fikrincə, bu sahədə ixtisaslaşmış mütəxəssislər olmadığından bu fənlərin tədrisini digər ixtisas sahibləri aparırlar. Heç bir digər ali və orta təhsil ocağında, o cümlədən Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunda, tibb texnikumlarında, Bakı Dövlət Universitetinin hüquq, biologiya, sosiologiya, jurnalistika, psixologiya fakültələrində bioetika fənni tədris olunmur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin, UNESCO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın səhiyyəyə və təbabətə ciddi diqqət ayırdıqları bir şəraitdə Səhiyyə Nazirliyinin rəhbərliyi ilə əhaliyə göstərilən müalicə-profilaktik xidmətlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətində əhəmiyyətli işlərin görüldüyü bir vaxtda tibbi hüquq və bioetika sahəsində olan boşluqların aradan qaldırılması, görülən böyük işlərin nəticəsiz qalmaması üçün hüquqi və etik normaların inkişafına da lazımı diqqət yetirmək gərəkdir. Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir ki, həkim üçün ən əsas keyfiyyət yüksək mənəviyyətdir. Bunun üçün də həkimlər, ümumiyyətlə, tibb işçiləri bioetika və tibbi hüququ yaxşı mənimsəməlidirlər. Etiraf edək ki, bu sahədə bir çox etik və hüquqi normaların hazırlanması istiqamətində elmi tədqiqatların və araşdırmaların aparılmasında digər ölkələrə nisbətən xeyli gecikmişik. Belə ki, xəstə hüquqları, məlumatlandırılmış razılıq, ölüm hallarının araşdırılmasına yanaşmalar, həkimlərin əczaçılıq biznesi ilə əlaqələrinin etik və hüquqi tərəfləri sahələrində ölkəmizdə hələ də heç bir ciddi elmi araşdırma və yaxud tədqiqat aparılmamışdır.

Prof. Vüqar Məmmədovun fikri ilə razılaşmaq lazımdır ki, bu gün Hüquq fakültəsinin tələbələri hansı hərəkətin hüquqi, hansının hüquqa zidd olmasını öyrənirlər. Lakin onların gələcəkdə hansı hərəkətin doğru olub-olmamasını düzgün qiymətləndirməsi, mürəkkəb etik dilemmalar zamanı doğru qərarlar

verməsi üçün bioetika sahəsində müasir proqramlar əsasında tədris aparılmalıdır. Hüquqşünaslar vətəndaşlarımızın həyat hüququ, sağlamlıq hüququ kimi vacib konstitusional hüquqlarının müdafiəsi üçün tibbi hüquq fənnini yaxşı öyrənməlidirlər. Cəmiyyətimizin düzgün istiqamətdə inkişaf etməsi üçün belə fənlərin tədrisi formal xarakterli yox, interaktiv şəkildə, müasir tədris vasitələrindən, real həyatdan götürülmüş misallardan istifadə edilməklə aparılmalıdır (Məmmədov 2011 (2)).

Təbii ki, bioetika sahəsində aparılan fəaliyyətə sistemli xarakter vermək, onun aktuallığından irəli gələn səmərəlilik əmsalını artırmaq məqsədilə hazırda UNESCO-nun Bioetika kafedrasının Azərbaycan Bürosunun dəstəyi ilə ölkəmizdə bioetika və tibbi hüququn inkişafı, tibbi və hüquqi təhsil müəssisələrinin tədris planlarına bioetika və tibbi hüquq fənlərinin daxil edilməsi, bu fənlər üzrə yeni elmi ixtisasların yaradılması və elmi şifrlərin qeydiyyatdan keçirilməsi istiqamətində layihə hazırlanıb. Layihə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin Dəstəklənməsi Fonduna təqdim olunmuşdu. Artıq bu işin konkret nəticələri barədə nəse söyləmək mümkündür. Sahə üzrə ixtisaslı kadr korpusu yaratmaq məqsədilə Elmlər Akademiyasında bioetika və tibbi hüquq ixtisası üzrə doktorantura və dissertantura pillələri yaradılmışdır. Dövlət tərəfindən bu ixtisasa aid şifrə təsdiq edilmişdir ki, bu da gələcəkdə müvafiq ixtisas üzrə gənc milli alim kadrlarının yetişdirilməsi üçün geniş imkanlar açacaqdır.

Azərbaycan Bürosu UNESCO-nun Bioetika kafedrası, UNESCO-nun Azərbaycandakı daimi nümayəndəliyi, Moskva Bürosu, Dünya Tibbi Hüquq Assosiasiyası ilə sıx əməkdaşlıq edir. Artıq bioetika və tibbi hüquq fənlərinin müxtəlif fakültələrdə tədrisi üçün nəzərdə tutulmuş kurikulumlar əldə edilib və Azərbaycan dilinə tərcümə olunub. Ali məktəblərin birində bioetika və tibbi hüquq mərkəzinin və ya kafedrasının yaradılması da məqsədlərdən biridir. Bundan əlavə, UNESCO-nun Baş Ofisi və Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyi Bioetika Baza Tədris Proqramının sınaqdan keçməsi haqqında razılığa gəliblər. Ümidvarıq ki, bu xətt çox perspektivli olacaqdır.

Bioetika və tibbi hüquq fənlərinin Azərbaycanın təhsil sisteminə tətbiq edilməsinin yolları və prinsipləri Prezident İlham Əliyevin 4 may 2009-cu il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”dan və “Təhsil qanunu”ndan irəli gələn vəzifələrlə uzlaşdırılmışdır. Gələcəkdə bu fənlər tibb, hüquq, fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, jurnalistika, biologiya, kənd təsərrüfatı və texnologiyalar üzrə respublikamızın bütün ali və orta ixtisas məktəblərində tədris olunmalıdır. Lakin başqa bir önəmli məqam ondan ibarətdir ki, bioetikanın dini-əxlaqi konteksti tədris olunacaq fənlərin mündəricatında əks olunmur.

NƏTİCƏ

Bir məsələni nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, bioetika və tibbi etika tamamilə fərqli anlayışlardır. Bu gün həqiqətən Tibb Universitetində tibbi etika tədris olunur. Bioetika tibbi etikanı da əhatə etməklə daha geniş anlayışdır. Bunlar arasında bir sıra fərqlər vardır. *Birincisi*, bu gün bəşəriyyətin qarşısında duran problemləri təkcə həkimlər yox, həm də filosoflar, hüquqşünaslar, ilahiyatçılar, psixoloqlar, politoloqlar, siyasətçilər və digər mütəxəssislər tədqiq edirlər. Məsələn, modifikasiya olunmuş məhsullar təkcə bioloqların, həkimlərin problemi deyil. Bu gün o, siyasətçilərin problemidir, çünki problem artıq ictimai-siyasi mənə kəsb etmişdir.

İkinci prinsipial fərq bundan ibarətdir ki, bioetika akademik və maarifçi fəaliyyət sahəsidir. Artıq bir çox ölkələrdə uşaq bağçalarından, məktəblər və liseylərdən başlayaraq universitetlərə qədər müxtəlif bioetik kurslar tədris edilir; məsələn: 2000-ci ildən etibarən qonşu Rusiyanın ali tibb məktəblərində tibbi etika yox, bioetika məcburi fənn kimi tədris edilməyə başlanıb. *Üçüncüsü*, bioetika çox sürətlə inkişaf edən sosial bir institutdur. Bununla BMT, UNESCO, ÜST və s. kimi beynəlxalq təşkilatlar, dövlət və müvafiq peşə təşkilatları məşğuldur. Bütövlükdə bioetika müəyyən baxımdan səhiyyə sahəsində insan hüquqlarının qorunması hərəkatının bir hissəsidir. Və nahayət *dördüncü* fərq ondan ibarətdir ki, bioetika eyni zamanda dini dünyagörüşlərini və milli-mənəvi mentaliteti də özündə ehtiva edir. Təəssüf ki, Azərbaycanda bioetika sahəsinə yönələn ictimai, siyasi və elmi fəaliyyətlər sırasına dini aspektləri əlavə etmək unudulmuşdur, halbuki bir sıra bioetik problemlər bilavasitə dini və milli-mənəvi dəyərlərin nəzərə alınmamasından irəli gəlir.

ƏDƏBİYYAT

Akad. C.Əliyev, (2005). “Bioetika – elm və texnologiyaların etikası problemləri / Məruzələr toplusu”, Bakı.

Bioetika və cəmiyyət / Məqalələr toplusu, (2009). Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

Bioetika: sənədlər, terminlər, (2009). Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

Bioetika, tibbi hüquq və yeni texnologiyalar / Məqalələr toplusu, (2011). Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

Əliyev H. (1999). “*Dinimiz xalqımızın milli mənəvi sərvətidir*”. Bakı: İrşad.

Əliyev R. Heydər Əliyev, (1998). “*Din və mənəvi dəyərlər*”, Bakı: İrşad.

Kərimov İ. (2010). *“Tibbi etikanın və bioetikanın qarşılıqlı münasibətlərinin təhlili // Fəls. Doktoru dissertasiyanın avtoreferatı”*, Bakı.

Məmmədov V., Məmmədov R., Mustafayeva A. (29.11.2011). *Beynəlxalq konvensiya təcrübəsi və bioetika haqqında Azərbaycan Respublikası milli qanunvericiliyinin yaradılması*, Bakı: www.ihr-az.org.

Musayev M. (27 okt.2005), *“Bioetika – universal elm”*, Bakı: *“Azərbaycan”* qəz.; (№ 250. s.6).

Mustafayeva A. (2011). *“Milli genofondumuz təhlükə altındadır”*, Bakı: www.ihr-az.org

Mustafayeva A., Əhmədov İ., Xəlilov R. (2011). *“Nanobiotexnologiyalar və müasir cəmiyyət”*, Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

Mustafayeva A., Məmmədov V., Qalayeva İ. (2011). *“Səhiyyə sistemində insan hüquqlarının həyata keçirilməsi və ölkənin demokratikləşdirilməsində onun rolu”*, Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

“Reproduktiv sağlamlıq: Etik şərhələrlə misallar”, (2012). YUNESKO-nun Bioetika kafedrası. Bakı: AMEA İnsan hüquqları institutu nəşrləri.

Отчет Рос. Ком. По биоэтике при Комиссии РФ по делам ЮНЕСКО за 2007 г.

Баку: www.kolesnikov-science.ru

д.ф.но филол. Гамар Джавадлы

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ БИОЭТИКИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

РЕЗЮМЕ

Биоэтика является научной областью, предопределяющей новую философскую мысль современности. Формирование и развитие этой научной дисциплины тесно связано с трансформацией традиционной этики в целом и медицинской этики в частности. Интерес к биоэтике прежде всего связан с особым вниманием общественности к правам человека, испытаниям на людях новых технологий и медицинских средств, которые, в свою очередь, породили массу проблем, требующих решения путем юридического и духовного регулирования.

Сегодня современная биоэтика охватывает большой круг научных и практических областей деятельности. Прежде всего, биоэтика – это междисциплинарный предмет, изучающий причины и следствия научно-технического развития биомедицины. Над решением биоэтических проблем

работают врачи, биологи, философы, теологи, юристы, психологи, политологи и другие специалисты различных областей. Во-вторых, биоэтика – система академических исследований и образования. Во многих странах мира биоэтика, как учебный предмет, изучается в учебных заведениях, школах и лицеях, на медицинских, биологических, философских, юридических, теологических и других факультетах университетов. В-третьих, биоэтика – это институт с широко развитой системой общественных организаций. Проблемами биоэтики занимаются такие организации, как ООН, ЮНЕСКО, ИСЕСКО, Европейский Союз, Всемирная Организация Здравоохранения, многие другие международные, государственные, правительственные и общественные структуры, региональные и местные комитеты по этике.

После восстановления государственного суверенитета Азербайджана в стране, начиная с 90-х годов прошлого столетия, формируется отношение к биоэтическим проблемам общества. Развитие биоэтики в Азербайджане во многом связано с поддержкой ЮНЕСКО. По сравнению с другими развитыми странами, Азербайджан немного отстает в составлении этических и юридических нормативов, использовании научных инноваций и проведении исследований по биоэтике. В особенности до сих пор мало изучена и практически не исследована такая важная область, как права пациента, согласованная информация, расследование смертных случаев, этические и юридические стороны участия врачей в фармацевтическом бизнесе. Кроме того, к общественно-политическим и научным аспектам биоэтики нередко забывают добавить религиозный аспект, который очень важен при решении сложных этических и морально-духовных национальных ценностей.

Ключевые слова: *проблемы биоэтики, государственные программы, врачебная и религиозная этика, преподавание по биоэтике, религиозные аспекты.*

PhD Gamar Javadly

**PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF BIOETHICS IN THE
REPUBLIC OF AZERBAIJAN**

ABSTRACT

Bioethics is a scientific field that predetermines the new philosophical thought of modernity. The formation and development of this scientific discipline is closely connected with the transformation of traditional ethics in general and medical ethics separately. The interest in bioethics is primarily due to the special attention of the public to human rights, the testing of new technologies and medical devices over people, which, in turn, have created a lot of problems that require solving legal and spiritual regulation.

Today, modern bioethics covers a wide range of scientific and practical areas of activity. First of all, bioethics is an interdisciplinary subject that studies the causes and consequences of scientific and technical development of biomedicine. Doctors, biologists, philosophers, theologians, lawyers, psychologists, political scientists and other specialists from various fields are involved in solving bioethical problems. Secondly, bioethics is a system of academic research and education. In many countries of the world, bioethics as an academic subject is studied in children's institutions, schools and lyceums, in medical, biological, philosophical, legal, theological, and other departments of universities. Thirdly, the bioethics institute with a widely developed system of public organizations. Such organizations as UN, UNESCO, ISESCO, the European Union, the World Health Organization, many international, governmental and public structures, regional and local ethical committees deal with problems of bioethics.

In Azerbaijan, after the renewal of state sovereignty, since the 90s of the last century, attitudes towards the bioethical problems of society are being formed. The development of bioethics in Azerbaijan is largely due to the support of UNESCO. Compared to other developed countries, Azerbaijan lags a little behind in drafting ethical and legal standards, conducting scientific innovations and research on bioethics. In particular, such an important area as the rights of the patient, informed coordination, the investigation of deaths, the ethical and legal aspects of the pharmaceutical business of doctors have not

been studied enough. And it is forgotten to add to the socio-political and scientific trends of bioethics of the religious aspect, which is very important in solving complex ethical and moral-spiritual national values.

***Keywords:** problems of bioethics, state programs, medical and religious ethics, teaching on bioethics, religious aspects*

Çapa tövsiyə etdi: f.f.d. F.İ.Nurullayev